

ВІДГУК

офіційного опонента Вісич Олександри Андріївни, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія» про дисертацію Моклиці Ганни Володимирівни «Епістолярій письменника у методології психоаналітичного дослідження (на матеріалі творчості Лесі Українки)», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 – Філологія, галузь знань 03 – Гуманітарні науки

Актуальність теми дослідження

Чергова хвиля психоаналітичних студій в українському літературознавстві засвідчує актуальну потребу оновлення методологічного інструментарію, введення маловідомих теоретичних праць та переосмислення класичних концепції. Не менш важливими є спроби переглянути тлумачення художніх текстів, що складають канон української літератури, нерідко потрапляли у психоаналітичну оптику дослідників кінця ХХ – початку ХХІ століття, однак, як часто буває з пілотними проектами, потерпали від інтерпретаційних викривлень. Йдеться у тому числі й про об'єкт дисертаційного дослідження, винесеного на захист – творчий доробок Лесі Українки. У своїй роботі Ганна Володимирівна Моклиця амбітно формулює актуальність студії, цілком правомірно претендуючи вийти за межі впливу літературознавства, зачепивши сфери патріотичного виховання, театрознавства та терапевтичної функції літератури.

На користь актуальності дослідження свідчить те, що його скоординовано з науковою роботою Науково-дослідного інституту Лесі Українки Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень і висновків дослідження

У дисертації Ганни Володимирівни Моклиці чітко сформульовано завдання дослідження, які окреслюють покроковий шлях до реалізації загальної мети – «ввести епістолярій у методологію психоаналітичного

дослідження як голос аналізанта; на матеріалі епістолярію Лесі Українки та її драматургії, яка є програванням її внутрішніх конфліктів, простежити психодинаміку творчої особистості» (с. 16). Для її досягнення використано низку загальнонаукових методів, засади теорії класичного психоаналізу З. Фройда, метод психоаналітичної інтерпретації, біографічний метод, а також елементи наратологічного підходу, застосування яких підкріплене репрезентативною теоретико-методологічною базою, яку складають праці провідних українських та світових вчених. Обраний об'єкт дослідження – епістолярій та драматургія Лесі Українки – визначив спектр фахових студій біографії, творчості та листування письменниці. Власне аналітичний інструментарій у межах українського літературознавства оновлено завдяки залученню повного корпусу праць З. Фройда, що вийшли з 1895 по 1932 рр., серед яких є маловідомі в українському літературознавчому середовищі. Дослідниця уважно поставилась до підбору додаткових джерел, уникаючи розповсюдженої практики комбінування праць і концепції т. з. учнів З. Фройда, натомість акцентуючи на необхідності застосовування «чистого методу». Не оминає увагою дисертантка й українських психоаналітиків та дослідників психології творчості початку ХХ ст. (С. Балея, А. Халецький, Я. Ярема) та кінця ХХ – початку ХХІ ст. (Н. Зборовська, Є. Кононенко, М. Моклиця, С. Павличко, А. Черниш, та ін.). Утім, незайвим видається було б звертання до дисертації А. Ільків «Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ століть» (2016), що виходить на спільний об'єкт та почасти оперує психоаналітичним методом. Загалом же добір теоретико-методологічної бази зумовив обґрунтованість основних теоретичних положень дисертації, що переконливо засвідчено у першому розділі та у висновках роботи.

Новизна дисертаційної роботи

Наукову новизну дисертації Ганни Володимирівни Моклиці можна окреслити щонайменше у двох аспектах. По-перше, це введення в український

гуманітарний простір маловідомих праць З. Фрейда, що досі не були перекладені українською і без яких, як тепер видається, складно вповні осягнути цілісну еволюцію поглядів класика психоаналізу. По-друге, вивчення епістолярію Лесі Українки у координатах психоаналітичного методу до сьогодні мало спорадичний характер, і запропонована студія закриває цю прогалину. У комплексі ці вектори зумовили оновлення інтерпретації безпосередньо художньої творчості письменниці.

Структура і зміст дисертації

Дисертація Ганни Володимирівни Моклиці складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (231 позиція). У Вступі окреслено об'єкт, предмет дослідження, обґрунтовано актуальність та новизну студій, стан розробки наукової проблеми, описано та аргументовано застосування комплексу методологічних підходів.

У першому розділі «Психоаналітична теорія і літературознавча методологія» представлено ключові позиції теорії З. Фрейда та її еволюції у роботах автора. Наголошено, що концепції вченого зазнавали важливих змін, майже не зафіксованих у сучасному психоаналітичному літературознавстві. На думку дисертантки, фрагментарне використання праць З. Фрейда (переважно раннього періоду) унеможлиблює адекватну адаптацію його концепції у літературознавчих студіях. Ганна Моклиця представляє власну інтерпретацію фрейдівської теорії психоаналізу, постійно тримаючи у фокусі перспективу її застосування як методології дослідження особистості Лесі Українки та її творчості. Окрему увагу приділено теорії потягів, схарактеризовано її понятійний апарат, описано структуру та шляхи задоволення потягів, зокрема, перетворення на протилежність, повернення проти власної персони, витіснення, сублімація, на якій особливо акцентовано у зв'язку з творчою особистістю Лесі Українки. При тому дисертантка зазначає, що «несвідоме виявляє себе насамперед у живому мовленні», що запропонована психоаналітика «немає доступу до мови аналізанта», і

водночас, що «вирішення цієї проблеми може відбутися через залучення тих біографічних матеріалів (насамперед це листи), які найближче стоять до живого голосу, є прямою мовою особи, часто емоційною реакцією на ті чи інші події (с. 71).

У цьому контексті важливим в обґрунтуванні правомірності та стратегії психоаналізу епістолярію письменниці – текстів, що потребують особливого чуття такту та компетентності – є підрозділ 1.2., в якому розглянуто досвід З. Фрейда реконструкції психологічного портрету Томаса Вудро Вільсона, що також базувалася на роботі з біографічними матеріалами.

Представлений у першому розділі огляд літературознавчої психоаналітичної традиції в Україні є вичерпним і має великий потенціал практичного застосування під час викладання теоретичних та методологічних дисциплін.

Завданнями другого розділу роботи «Епістолярій Лесі Українки в аспекті психоаналізу» стало здійснити короткий огляд літературознавчих студій листування письменниці, а також простежити «психодинаміку аналізанта і виділити основні етапи формування» (с. 102). Безпосереднє дослідження листів, зокрема тих фрагментів, де наявні описи хвороби, дозволив дисертантці доволі переконливо реконструювати психообраз та психобіографію Лесі Українки, її стосунки з найближчим оточенням і, що найважливіше, із самою собою у різновіковому зрізі.

Позитивним вважаю те, що у другому розділі запропоновано чітку періодизацію психобіографії письменниці, визначено домінантні потяги, що складають основу її психічної організації. Загалом у дисертації вибудовано складний, багатогранний образ Лесі Українки, простежено перипетії її особистісного зростання, формування здатності озвучувати свої болі, страхи, образи, вимога до близьких проговорювати конфлікти, еволюцію власної емоційної відкритості та самоусвідомлення.

У третьому розділі «Програвання травматичного досвіду у драматургії

Лесі Українки» застосовано збалансовану комбінацію психоаналітичного, біографічного методів та власне літературознавчої інтерпретації. Матеріалом дослідження стали драматична поема «Одержима», драми «Бояриня», «Камінний господарь», «Оргія», які, на думку дисертантки, є етапними на кожному з періодів психобіографії Лесі Українки та засвідчують важливі процеси сепарації, самоусвідомлення та творчої сублимації.

Головним завданням будь-якого дослідження художнього тексту, особливо якщо йдеться про авторку, яка входить до канону національної літератури, є відкрити досі непомічене, маргіналізоване у попередніх студіях. У цьому плані Ганні Володимирівні Моклиці вдалось зробити переосмислення низки інтерпретаційних штампів, а також досягти цілісного застосування корпусу психоаналітичних даних під час тлумачення драматичного матеріалу. Показовою є глибина питань, які ставить перед собою та текстом дисертантка. Зокрема, вона намагається зрозуміти причини «велетенської відстані у просторі і часі, які розділяють біографічні обставини і події» (с. 180) в драматичній поемі «Одержима»; корені почуття провини головної героїні «Боярині»; варіанти виходу з багаторівневого Едипового конфлікту в драмі «Камінний господарь» та запропонувати оновлену конфігурацію міжперсонажних стосунків у ній; аргументувати сублимацію авторського внутрішнього конфлікту між призначенням та обов'язком, розпорошеного чи не на всіх персонажів драми «Оргія».

У результаті Ганні Володимирівні Моклиці вдалося запропонувати чітке бачення сублимаційних стратегій у творчості Лесі Українки, сформулювати логічні та аргументовані висновки, що відповідають поставленим завданням та зумовлені змістом дослідження.

Повнота викладу матеріалу дисертації в опублікованих працях

Основні положення дисертації Ганни Володимирівни Моклиці апробовані на 5 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Зміст, обсяг та кількість опублікованих результатів здобувача (3 статті у фахових

наукових виданнях України, 1 колективна публікація у виданні, що індексується у наукометричній базі Web of Science) відповідають вимогам щодо оприлюднення результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії і підтверджують достовірність та об'єктивність дослідження.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи результати наукового дослідження Ганни Володимирівни Моклиці, його теоретичну та практичну частину, варто вказати низку дискусійних положень та зауважень:

1. Практичне застосування фрейдівського аналізу під час тлумачення епістолярію оприявило низку закономірних проблем, наприклад, небезпеку накладання медичної термінології, вжитої письменницею у родинному листуванні, відтак не завжди у фаховому значенні, на клінічну термінологію З. Фрейда.

2. Коментування текстів листів Лесі Українки раннього періоду (підрозділ 2.2.), подано у нехарактерній для наукового стилю манері. Наприклад: «Я тут живу благополучно: ніхто мені нічого не вкрав, ніхто мене не зарізав, я не простудилась і грекеси мене не обіжають. Хату завжди замикаю і замок приходиться добре» – *перекладено* дисертанткою так: «але коли нічого прикрого не стається, виникає бажання сказати матері: не така я вже й винна, як бачиш (с. 104). Таке перефразування оригіналу, подане від першої особи, призводить до суб'єктивної інтерпретації, попри заявлену інтенцію «скласти об'єктивну картину внутрішнього життя письменниці» (с. 102).

3. Почасти підрозділ 2.4. є повтором попереднього підрозділу – ми знову проходимо різні етапи життя, епістолярієм, але на цей раз більш уваги приділено фактичній біографії, залучено спогади та професійну літературу. Можливо, доречно було б синтезувати матеріали цих двох частин.

Відсутність порушення академічної доброчесності

Під час ознайомлення з дисертаційною роботою порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації) не виявлено.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам

Дисертація Ганни Володимирівни Моклиці та підготовані за нею публікації відповідають чинним вимогам до оформлення (наказ МОН від 12.01.2017 р. № 40), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» (постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261). Вважаю, що після успішного захисту здобувачка Ганна Володимирівна Моклиця заслуговує на присвоєння їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки», за спеціальністю 035 «Філологія».

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української
мови і літератури
Національного університету
«Острозька академія»

Олександра ВІСИЧ

Людмила Вісич О.А.
підтверджую
проф. Вік. Олександр Д.А.

